

УДК 316.454:37.014.53:378.4(477):303.4
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.3(78).6

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ СПІЛЬНОТ

Марья НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М. П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук, доцент кафедри
виробничого та інвестиційного менеджменту
Національного університету біоресурсів
та природокористування України

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач НПУ ім. М. П. Драгоманова

© Нестерова М., Деліні М., Заможський А., 2020

Ключові слова: пандемія, соціальна згуртованість, університетська спільнота.

У статті розглядається феномен соціальної згуртованості в спільноті Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова під час карантинного етапу пандемії COVID-19. Проблематика дослідження стосується соціального впливу пандемії на освітнє середовище, зокрема, на параметри соціальної згуртованості пізнання університетської спільноти (довіра, зв'язок тощо як когнітивні основи соціальної згуртованості). Основні принципи ефективного розвитку університетських спільнот, засно-

вані на цінностях довіри та соціальної згуртованості, розглянуті в дослідженні на вибірці спільноти НПУ ім. М.П. Драгоманова (НПУ).

Одне з головних завдань статті – перевірити будь-які зміни рівня соціальної згуртованості всередині університетської спільноти НПУ в результаті впливу пандемії COVID-19. Розглянуто модель соціальної згуртованості та методи її вимірювання, які теж є адаптацією на рівні університетської спільноти моделі соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості».

Вступ. Актуальність дослідження. Соціальна згуртованість, як один із потужних соціальних «двигунів», має стати запорукою соціальної стабільності, толерантних відносин між владою і громадянами в умовах економічної нестабільності, масштабних організаційних, структурних та фінансово-економічних перетворень, які стають повсякденним явищем в умовах, що породжені глобалізацією та потребою набуття конкурентних переваг; мінімізації ри-

зиків недовіри між соціальними партнерами в умовах глобальної нестабільності [1]. Соціокультурні виклики пандемії в Україні значно загострені через розкол, відсутність діалогу, соціально-економічну нерівність, зневіру населення, недовіру до соціальних інституцій тощо. Перед сучасною освітою навіть до пандемії стояла певна низка невирішених проблем, адже досі відсутні стратегії розвитку українського суспільства як у суспільному, так і в соціокультурному та освітньому дискурсі.

Постановка проблеми дослідження. Дійсно, для розвитку соціальної згуртованості суб'єктів освітнього простору здійснюються певні заходи, робляться дослідження, проводяться навчання педагогічного штату в закладах освіти різного рівня. Але проблема вимірювання рівня соціальної згуртованості, основних чинників залишається актуальною, як і кількісні та якісні дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі. Тому важливим завданням є проведення досліджень та розробка й адаптація відповідної їх методології, яка б дозволила ефективно вимірювати та, відповідно, розвивати головні структурні елементи та процеси соціального згуртування. Отже, постає проблема пошуку відповідної методології дослідження соціальної згуртованості [1].

Перші важливі кроки для розв'язання проблеми розвитку соціальної згуртованості освітніх спільнот були зроблені під час впровадження в НПУ ім. М. П. Драгоманова модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: Європейські студії». Проект, де академічним координатором була проф. М. Нестерова, був спрямований на імплементацію європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України. Було отримано кращий досвід європейських практик соціальної згуртованості від експертів з іспанських та британських університетів. Під час вирішення проектних завдань було оновлено та переведено на вищі щаблі співробітництво з колегами з Університету Генуї (Італія). Зокрема, персонально з проф. Д. Спұлбер,

яка брала участь у спільних міжнародних конференціях з питань розвитку спільнот, ціннісних вимірів сучасної освіти, впровадження європейських цінностей соціальної згуртованості та інклюзії в освітнє середовище України. Між університетом Генуї та НПУ ім. М. П. Драгоманова було підписано Угоду про співробітництво, яка вже підкріплена спільно поданими та виграними проектами напряму Жана Моне в цьому році. Європейський досвід, який поширюють експерти з Університету Генуї, зокрема п. Д. Спұлбер, свідчить, що одна з суттєвих ознак цих університетів – сильна, згуртована університетська спільнота. Тому так актуальні дослідження, які б вимірювали ці важливі параметри ефективності у сфері вищої освіти.

Методологія дослідження. Дане дослідження продовжує застосування методик, розробленої компанією Bertelsmann Stiftung, але яка була адаптована для дослідження рівня соціальної згуртованості в університетських спільнотах. В основу методик покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння серед різних країн – «Радар соціальної згуртованості» (Social Cohesion Radar)[2]. Варто зазначити, що ця оригінальна модель соціальної згуртованості, «Радар соціальної згуртованості», може бути застосована для спільнот різного рівня, без підкреслення територіального спільного проживання. Саме тому авторами даної статті було застосовано цю модель на рівні університетської спільноти. В цій публікації використані дані двох досліджень. Перше дослідження проводилось в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова в липні 2019 року [1; 3], друге – в травні-червні 2020, а додатково – і серед різних навчальних закладів України. У даній статті ми порівнюємо результати двох опитувань за зазначеною вище адаптованою методикою. Оскільки кожна сфера не може бути виміряна «безпосередньо», колектив дослідників (М. Нестерова, М. Деліні, А. Заможський) розробили адаптований опитувальник з 27 питань, по три питання до кожної сфери, та три питання на

диференціацію – чоловік/жінка, студент/співробітник ЗВО, ВПО/ні ВПО [1;3]. 27 питань адаптованого опитувальника були розміщені в змішаному порядку, який виключає лінійність відповідей. На кожне з 27 питань респонденту потрібно було виставити свою оцінку від 1 до 5. Питання мали як зростаючу шкалу, де 1 – «низький рівень» і 5 – «високий рівень», так і зворотню, де 5 – «низький рівень» і 1 – «високий рівень». Оцінка кожної сфери формувалася обчисленням середнього значення трьох відповідей на питання за зростаючою шкалою (у разі зворотної шкали питань обчислення значення проводилось відповідно до зростаючої шкали). Оцінка кожного домену формувалась обчисленням середнього значення оцінок трьох відповідних сфер. Розрахунок проводився спочатку по кожному респонденту окремо. Потім проводилися підсумкові підрахунки – загалом та відповідно диференціацій.

В опитуванні взяли участь 112 осіб, серед яких: 47 співробітників НПУ та 65 – студентів; 100 – жінок та 12 – чоловіків; ВПО – 16 осіб та ні ВПО – 96 осіб. Дослідження проводилось без компенсації витраченого часу респондентам на добровільних засадах.

Опитування проводилось за допомогою мережі інтернет, а саме «гугл-форм». Розповсюдження опитувальника проводилось студентами НПУ ім. М. П. Драгоманова в межах практики в «Українській асоціації дослідників європейських цінностей в освіті» (AREVE). Практикантам було дане завдання розповсюдити опитувальник з-поміж закладів освіти так, щоб з одного закладу було щонайменше 40 осіб.

У дослідженнях 2019 р. та 2020 р. наявна нерівномірність учасників за показником співробітник/студент – 42% на 58% у 2019 р. та 17% на 83%, що пояснюється різними каналами розповсюдження. Також низька активність працівників закладів освіти в період опитування пояснюється високим педагогічним навантаженням у кінці навчального року.

Результати дослідження. Метою дослідження було дослідити зміни рівня соціальної згуртованості університетської спільноти через вплив чинників пандемії. Для досягнення цієї мети авторами було проаналізовано соціальну згуртованість в університетській спільноті, а саме співробітників та студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (НПУ) під час карантину та порівняно з отриманими раніше даними про рівень соціальної згуртованості університетської спільноти.

У результаті дослідження з'ясувалось, що найбільше серед опитуваних представлена сфера «Прийняття інакшості» (4,32 серед 5,00 можливих), що значно переважає інші сфери даної методики. Це означає, що представники як співробітників університету, так і студентів сприймають людей з іншими поглядами, відмінними цінностями та стилем життя на цілком нормальному рівні й серед інших сфер даного дослідження на найвищому рівні.

Загалом, аналізуючи результати за доменами, можна зробити висновок, що найбільше представлений домен «Соціальні відносини» (показник 3,67), який відображає орієнтованість та важливість для учасників опитування саме відносин у соціумі. Можна констатувати, що показники цього домену мають найбільші значення, крім «Соціальні мережі» (3,67; 3,90; 4,32 відповідно).

Найменші значення в 2020 р. мали сфери «Громадська залученість» (2,45), «Сприйняття справедливості» (2,62) та «Ідентифікація» (2,86), що відображає рівень нижче середнього в залученні до соціального життя спільноти, а також невисокий рівень сприйняття справедливого ставлення до себе та ідентифікації себе з університетом і відчуття зв'язку з ним.

Домен, який мав найнижче значення в цьому дослідженні, – це «Пов'язаність», який має найменше значення й охоплює дві описані вище сфери та відображає рівень пов'язаності себе з інституцією (тут це НПУ).

Третій домен «Орієнтація на загальне благо» має середній показник (3,29), де се-

ред сфер превалює «Повага до соціальних норм» (3,81), також середній рівень має сфера «Солідарність та взаємодопомога» (3,62), що означає достатній рівень поваги до соціальних норм і правил, а також відчуття відповідальності за добробут одне одного. «Громадська залученість» уже була описана вище.

Порівняно з попереднім роком істотних змін не відбулось: домени мають однакові позиції за вагомістю значень загалом за методикою «Радар соціальної згуртованості». Серед них найбільше значення має домен «Соціальні відносини» в обидва оцінювані періоди, однак під час пандемії та карантину він мав тенденції до зростання (від 3,93 у 2019 р. до 3,96 у 2020 р.), тобто загалом соціальні відносини стали мати ще більше значення. За сферами також відмічається зростання, крім «Соціальні мережі». Якщо аналізувати цей домен та сфери серед виділених груп – співробітники та студенти, то бачимо, що в 2020 р. для співробітників НПУ найбільшу вагомість та значення мала сфера «Прийняття інакшості» (4,35), так само як й для студентів (4,28). Однак зазначимо, що в співробітників ця сфера знизилась за показником (з 4,42 у 2019 р. до 4,35 у 2020 р.), а в студентів, навпаки, зросла до 4,28 з 4,18, тобто студенти більш толерантно стали сприймати інших людей, їх відмінність від себе. Варта уваги така сфера, як «Віра в людей». Якщо загалом вона зросла від 3,81 у 2019 році до 3,90 у 2020 р., то трохи змінилась у самих групах. Так, у працівників ця сфера знизилась до 3,46 з 3,70, тобто співробітники стали менше довіряти одне одному, хоча це в межах середнього значення й сильних змін не відбулось. У студентів, навпаки, відбулось зростання, яке є достатньо вагомим – до 4,00 із 3,89. Тобто в умовах пандемії студенти стали довіряти один одному ще більше, ніж у минулому році. Сфера «Соціальні зв'язки» загалом зменшилась, а серед досліджуваних груп відбулись такі зміни: у співробітників зросли соціальні зв'язки з 3,62 до 3,75, а у студентів відбулось майже рівнозначне зменшення – до 3,62 з 3,77 у 2019 р. Це відображає зменшення ваго-

мості цієї сфери, але загалом вона має середнє значення, тому й не втрачає своєї важливості. У 2020 р. під час пандемії та карантинних заходів для співробітників більш важливими були сфери «Прийняття інакшості» та «Соціальні зв'язки», а для студентів «Прийняття інакшості» та «Віра в людей». Тобто це відрізняється від ситуації на рік раніше, коли довіра до оточуючих в університетському середовищі мала більше значення для викладачів, ніж соціальні зв'язки.

Другий домен «Пов'язаність», який відображає зв'язок та довіру до своєї інституції, має в обох випадках найнижче значення, яке загалом знаходиться на середньому рівні, але має тенденцію до істотного зниження за умов розвитку пандемії COVID-19. Так, він знизився на 11 пунктів з попереднього року й дорівнює 2,95. Він зазнав зменшення в обох респондентних групах, але найбільше серед співробітників – з 3,02 у 2019 р. до 2,83 у 2020 р., що корелює зі зниженням довіри до людей із попереднього домену. У студентів також знижується даний домен – з 3,09 до 2,96. Серед наведених сфер усі вони зазнали зниження. Найбільша згуртованість спостерігається за сферою «Довіра до інститутів»: показник узагалі знизився до 3,37 з 3,43, серед співробітників – до 3,13 з 3,28 та студентів – 3,40 порівняно з 3,55 у попередньому році.

Сфера «Ідентифікація» знизилась з 2,99 до 2,85 загалом по НПУ: серед співробітників до 2,60 з 2,90 та студентів до 2,95 з 3,05. Це зниження є достатньо вагомим, оскільки відображає зниження зв'язку із спільнотою університету. Щодо співробітників, то цей рівень став нижче середнього, хоча й не досяг більш низьких показників. Можливо, це пов'язано з карантинними заходами, коли робота та навчання відбувалися дистанційно й тому ідентифікація себе із НПУ трохи знизилась.

Сфера «Довіра до інститутів», яка відображає рівень довіри до НПУ, займає перше місце за показником у цьому домені та дорівнює у 2020 р. 3,37 проти 3,43 у 2019 р. За групами також цей показник дещо знизив-

ся та в співробітників становить 3,13 в 2020 р., що менше попереднього на 0,15. Така сама різниця й у студентів – 3,40 (2020 р.) проти 3,55 (2019 р.). Ця тенденція відображає зменшення довіри до своєї інституції під час пандемії, що може бути пояснено загальним пригніченим станом людей за цих обставин.

Відчуття справедливого ставлення до себе проявляється в результатах сфери «Сприйняття справедливості» й має найменше значення за обидва роки і так само мають тенденцію до зниження з 2,76 (2019 р.) до 2,62 (2020 р.). У співробітників сприйняття справедливого ставлення до себе знизилось з 2,88 до 2,76, а в студентів – з 2,68 до 2,55.

Загалом такий результат даного домену може бути пояснений тим, що під час пандемії в країні перебування університету був запроваджений жорсткий карантин і все навчання та викладання відбувались дистанційно, люди знаходились на початку цього в пригніченому стані та могли переносити свої хвилювання за майбутнє на університет. Для більш якісних висновків має бути проведене подальше більш глибоке дослідження чинників таких змін у згуртованості учасників опитування.

Домен «Орієнтація на загальні блага» відображає те, наскільки люди орієнтовані на спільноту загалом, наскільки розуміють залежність та відповідальність один від одного. Загалом показник даного домену має незначне зростання від 3,24 до 3,29, але між групами є певні відмінності в змінах: у співробітників цей домен зростає від 3,17 до 3,32, а в студентів зменшується досить трохи – з 3,29 до 3,26, що відображає певні невеликі зміни в цих групах щодо згуртованості в частині орієнтації на спільноту, взаємоповагу до оточуючих та відповідальність за їх дії.

Найбільш виявленою сферою в університетській спільноті є «Повага до соціальних норм» – 3,81 у 2020 р. (3,64 у 2019 р.), яка зростає значно під час карантину та відображає рівень поваги та дотримання норм і правил. Зростання можна пояснити

відповідальним ставленням до змін та карантинних вимог у співробітників університету з 3,66 до 3,98. Так само як і в студентів – з 3,63 до 3,74. Тобто повага до норм зростає в обох досліджуваних групах.

«Солідарність і взаємодопомога» займає також вагоме місце, але його показник зменшився порівняно з 2019 р. – з 3,67 до 3,62. Це відображає зменшення відповідальності один за одного та піклування про добробут один одного, але не значно. Зміни відбуваються також і по групах: у співробітників ця сфера зазнала зниження з 3,65 до 3,51, а в студентів – з 3,69 до 3,60.

«Громадська залученість», яка відповідає за участь у соціальному або політичному житті, має незначне зростання у цьому році до 2,45, але знаходиться на достатньо низькому рівні й має рівень нижче середнього. Варте уваги те, що в співробітників залученість зростає з 2,21 до 2,46, а в студентів, навпаки, знижується – з 2,53 до 2,43. Тобто це означає, що співробітники стають під час пандемії більш активними представниками громадськості, тоді як студенти – менш схильні до соціальної активності.

Отже, ми отримали результати, де порівнюємо рівень соціальної згуртованості університетської спільноти у 2020 р., який проходить в умовах пандемії COVID-19, із попереднім 2019 р. Отримані нами дані показали, що рівень згуртованості є загалом середнім, із невеликими коливаннями по доменах та їхніх сферах. Деякі мають тенденцію до зростання, деякі, навпаки, до зниження. Значно зазнав зниження домен пов'язаності та його сфери, які відображають зниження рівня довіри до інституцій, ідентифікації себе з ними та сприйняття справедливого ставлення до себе. Хоча за іншими доменами спостерігається зростання, тобто можна сказати, що згуртованість дещо зростає, але залежно від домену та групи, що досліджується.

Висновки. Дане дослідження підтверджує важливість вивчення феномену соціальної згуртованості, який є не тільки складним соціальним концептом, але й дієвим індикатором соціальної напруги та ін-

ших важливих параметрів соціальної реальності. Основні складові цього концепту (взаємодопомога, довіра, сприйняття відмінності, сприйняття справедливості, громадська залученість тощо) є маркерами ефективного розвитку суспільства, його соціопсихологічного «здоров'я». Це означає, що методику дослідження рівня соціальної згуртованості певної спільноти (тут – університетської спільноти НПУ ім. М. П. Драгоманова) можна використовувати як своєрідний «тест», що надважливо в умовах пандемії.

Ще до пандемії ми зазначали в попередньому дослідженні, що рівень соціальної згуртованості як нашого українського суспільства загалом, так і досліджуваної університетської спільноти НПУ ім. М. П. Драгоманова, є, на жаль, невисоким і за деякими параметрами має тенденцію до зниження. Зниження – це наслідок зростаючої соціальної нерівності, низького рівня довіри населення до інститутів влади та інших інститутів, масових проявів соціальної дезінтеграції, ерозії соціальної солідарності та цінностей праці. Інтереси підвищення соціальної згуртованості суспільства потребують реалізації комплексу заходів наукового, прикладного, інституціонального характеру [1].

Безперечно, є певні складнощі з проведенням подібних досліджень, навіть із застосуванням перевіреної методики, яка достатньо адаптована для наших умов. Як і попередні дослідження [1; 3], це дослідження має обмежену кількість респондентів, не дуже велику кількість запитань, що пояснюється специфікою аудиторії (сту-

денти та викладачі НПУ ім. М. П. Драгоманова), яка бере участь в опитуванні, та її недостатню зацікавленість у самому процесі. Застосована практично методика дала нам можливість порівняти рівень соціальної згуртованості університетської спільноти в 2020 р., який відбувається в контексті пандемії COVID-19, з попереднім 2019 р. Отримані нами дані показали, що рівень згуртованості, як правило, є стабільним для спільноти з середніми коливаннями в доменах та їх сферах. Якісь сфери мають тенденцію до збільшення, якісь, навпаки, до зменшення. Щоб знайти можливі тенденції в освіті, які допомогли б подолати соціокультурні наслідки пандемії, необхідно розуміти ситуацію як міждисциплінарну, складну та нелінійну. Таке розуміння передбачає, зокрема, визначення не тільки обмежень, а й можливостей для подальшого соціального та особистісного розвитку, які відкриваються так несподівано. Також слід урахувувати, що участь у соціальному/громадському та політичному житті – ступінь залученості – залежить від соціальної згуртованості як окремої людини, так і колективу загалом. Так і навпаки, чим більша залученість у діяльність у межах спільноти, тим більше рівень згуртованості. Раптовий перехід усього світу на карантин, спільні зусилля для подолання невідомої хвороби актуалізують подальші дослідження в цій сфері. Така ситуація кидає виклик кожному, особливо системі освіти, оскільки вона визначає майбутнє, покликана підготувати людину до виходу з будь-яких непередбачених ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова М., Деліні М., Замозський А. Соціальна згуртованість університетської спільноти // Вища освіта України. 2019. № 3. С. 42–51.

2. Dragolov, G., Ignácz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K. (2013). Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An International Comparison of Social Cohesion Methods Report. URL: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf

3. Nesterova M, & Dielini M., & Zamozhskiy A. Social Cohesion in Education: Cognitive Research in the university community. International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE). 2019. Vol. 7. URL: <http://www.ijcrsee.com/index.php/ijcrsee/arti-cle/view/488> (SCOPUS)

REFERENCES

1. Nesterova, M., Delini, M., Zamozhsky, A. (2019). Social Cohesion of University Community // Vysycha osvita Ukrainy. [Higher education in Ukraine]. No. 3, pp. 42–51. [in Ukrainian]